

IVETA ZAŤOVIČOVÁ

PRÍĎ V MÁJOVÚ
NEDEĽU

IVETA ZAŤOVIČOVÁ

PRÍĎ
V MÁJOVÚ
NEDEĽU

IVETA ZAŤOVIČOVÁ

PRÍĎ
V MÁJOVÚ
NEDEĽU

Copyright © Iveta Zaťovičová, 2018
Cover photo © Mária Streicherová, 2018
Cover design © Jana Satková, 2018

Jazyková spolupráca: Lubomír Mazán
Zodpovedný redaktor: Monika Bajlová
Obálku s použitím fotografie Márie Streicherovej spracovala
Jana Satková
Sadzba: Jana Satková
Tlač: Alfaprint
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-820202-0-8

Moja mama kedysi hovorievala,
že život je román.
Ten jej ním naozaj bol.

MUŽ S BICYKLOM

Miesto, kam ideme, nie je práve veselé, lebo je to dedinský cintorín, ale mama má cintoríny rada. Okrem toho, že na tom hornosemerovskom má pochovaných rodičov, ležia tu večným spánkom aj iní členovia jej rodiny – bratrance, teta, stará mama, druhej tety muž... Zavítame sem pravidelne dvakrát do roka a vždy mám z toho guláš, lebo hoci je množstvo starých rodičov, ako aj bratrancov a sesterníc spočítateľné, ich rozvetvené rodiny a príbuzní presné čísla skresľujú; všetci sa skôr či neskôr oženili, mali ďalšie potomstvá a ich manželky a manželia sa nechávali pochovať do jedného hrobu. A tak pod podlhovastými kopčekmi hlíny ležia nielen tí hore menovaní, ale celé rodiny a rody, často bez vyrytého mena na mramorovej doske. Preto sme najskôr ani nenašli bratranca Janka, ktorý aj teraz leží na svojej žene, nech im je obom zem ľahká, pod náhrobným kameňom, na ktorom má vyryté meno len ženinina matka.

Cintorín je umiestnený strategicky pri kostole, na rovinke v strede dediny, takže to sem majú rovnako ďaleko miestni zo starej časti, ktorá sa tiahne od Štiavničky, popri grófskej záhrade až k hlavnej ceste, ako aj tí z dolného konca, kde sú novšie

domy, postavené po vojne. Tým, ktorí sem idú posledný raz, je to jedno, dovezú sa. Ešte zaživa vedia, že tu budú po smrti v pokoji – ich pozostalí sú veriaci a veriaci sa o svojich mŕtvych vždy dobre starajú.

Vlastne sem ideme navštíviť celú odpočívajúcu dedinu a moja mama si dnes, tak ako každý rok, prišla odpočinúť živá a po niekoľký raz práve zažíva svoju mladosť.

Zastanem pred bránou a vypnem motor. Som zvedavá, či aj teraz, tak ako každý rok, sa objaví starý muž s bicyklom. Vynorí sa vždy znenazdajky ako tieň, tieň z tieňa stromov, keď vystúpime z auta alebo vkročíme na pôdu cintorína. Ale len v máji, keď je termín istý, lebo Gejza vie, že mamina matka, moja starká, zomrela v máji a v máji sa aj narodila, preto vie, že v máji prideme. Chodíme obvykle v nedeľu, v prvú alebo tretiu, väčšinou napoludnie. Mama sa mihom stane neviditeľnou alebo slepou – vopred nikdy nevie, ktorý variant si vyberie, ako si s ňou jej telo a mozog práve zahrá. Niekedy mám pocit, že to robí vedome. Srdce sa jej rozbuši vzrušením, ale rozprávať s Gejzom sa nechce. Ja však viem, že je zvedavá, či príde, a tak, ako tam on na ňu čaká vždy o tomto čase, ona čaká na to, či ju tam čakať bude. Keď ho v diaľke zazrie, vždy zrýchli krok, kľučkuje pomedzi cudzie hroby, robí všetko pre to, aby sa mu vyhla. A len niekedy sa Gejzovi podarí kývnuť hlavou na pozdrav tak, aby ho vôbec zaregistrovala.

„Čo je?“ spýta sa ma mama, keď vidí, ako sa usmievam, zatiaľ čo vyberám tašky s umelými kvetmi, kahancami a čistiacimi potrebami z kufra auta.

„Ale nič, len som si spomenula, ako ťa vlani Gejza dostal.“

Mama trošku zrozpačítie, ale poteší sa, že som to spomenula. Toto je jej chvíľa a jej mladosť, teraz sa rozprávame o nej.

„Hej... Ako tu stál pri bráne, aj s tým bicyklom, ktovie, odkedy tam stál, aby ma videl...“

„Čo videl, ale ako ti zastal cestu pred bránou, aby mohol s tebou hovoriť.“

„Ani nespomínaj, zatiaľ ho nevidím, dúfam, že ho nestretneme priamo v cintoríne.“

Nechápem, prečo sa tak bojí stretnúť a porozprávať so svojou prvou láskou, veď o nič nejde. Nemôže mu venovať pár milých slov? Presne ako vlani, keď sa už inak nedalo? Stál tam s bicyklom pri bráne, predné koleso vysunuté k vchodu tak, že by sme sa oň museli šuchnúť sukňami, keby sme nezastali, a keby nám neuvolnil cestu. Keď sme sa priblížili, sňal si klobúk a pozdravil: Jó napot, Ilike.

Jó napot, Gejza. Itt vagy?

Itt. Láttam, hogy már jöttök. Én is voltam síroknál.*

*Dobrý deň, Ilike.

Dobrý deň, Gejza. Tu si?

Tu. Videl som, že už idete. Aj ja som bol pri hrobch.

Neviem, či to bolo práve to, čo chcel vtedy tento muž mojej mame po toľkých rokoch povedať. Asi nie, ale na začiatok to bolo dobré, lebo mama neušla ani sa neurazila a začala sa s ním rozprávať. Nie dlho a nie veľa – pár tichých, konštatujúcich viet, aj pár začudovaných otázok. Potom bolo chvíľu ticho a mama ma predstavila slovami: Ez az én lányom.** Vtedy sa Gejza otočil ku mne a povedal: Valamikor anyukával nagyon jó barátok voltunk.***

Gejza nevedel, či mu rozumiem, či vôbec hovorím po maďarsky, keďže môj otec bol Slovak ako repa, okrem toho aj evanjelik. Moju mamu si ako dvadsaťjedenročnú zobral v katolíckom kostole, aby bolo isté, že aj mamina rodina bude sobáš považovať za záväzný a Bohom požehnaný. Zobral by si ju v akomkoľvek kostole, aj v mešite, keby tu nejaká stála, len aby bola jeho!

Aj Gejza chcel urobiť to, čo môj otec, lenže v danom čase a za daných okolností mu nebolo dopriať. Zato môj otec nikdy nemal možnosť poznať a milovať moju mamu vtedy, keď do dievčerstva a krásy len rástla. Tu, v týchto Horných Semerovciach, tesne po vojne, keď som moja mama, vtedy dvanásťročná Ilonka, prišla bývať.

**Toto je moja dcéra.

***Kedysi sme s mamičkou boli veľmi dobrí priatelia.

Mária

Len čo mali dievčatá školské vysvedčenie v rukách, pobalila väčšinu šiat do kufra a za zvyšnými šatami zatvorila dvere. V dome ostali len mužove veci a jej svadobné šaty, tie potrebovať nebude. Veď tam nejde umrieť, len sa ratovať, seba i dievčatá. V rádiu hlásili, že aj na Slovensku bude vojna, a kto môže, nech sa radšej odsťahuje k príbuzným na vidiek. V Hontianskych Tesároch* má svokru, aj tá je príbuzná, hoci ju nemá rada. Oveľa radšej by sa však vypravila do Felső Szemerédu, o štyri dediny ďalej, kde má mamu a sestry, starkú, bratrancov a sesternice. Ale tam nemôže, tam už nepatrí. V rodičovskom dome je sestra s mužom a deťmi, v Tesároch len svokra so švagrinou, tam sa skôr pomestia. A deti sú po otcovi Slovenky, nech chodia do slovenskej školy – Maňuka bude v Tesároch a Ilonku zapíšu do meštianky v Krupine. Vie, že je to takto najlepšie, napokon, do Szemerédu to nie je až tak ďaleko, aspoň raz za mesiac rodinu navštívi. Ale keď bude vojna, ako sa povára, hranicu zatvorí, a čo ak už potom nikdy matku a sestry neuvidí?

*Hontianske Tesáre sa v r. 1927 – 1948 volali Hontianske Tesáry

„Neboj sa, len choď, ja ti budem posielat' peniaze a niečo našetrím aj na horšie časy,“ pobádal ju k odchodu Jozef.

„Ale bez teba... čo tam budem? Vieš, ako ma tvoja mati nemajú radi...“

Pritisla sa k mužovi a čakala trochu pochopenia.

Jozef pochopenie mal, ale len toľko, koľko sa ho dalo pri dvoch deťoch v tmavom jednoizbovom byte poskytnúť. Pohladel ženu po ruke a povedal, že kým má prácu, ostane tu, v Bratislave.

„A keby bolo zle, neboj sa, prídem.“

Na stanici plakala, pevne stískala dievčatá pred sebou. Lúčila sa s Jozefom, ako keby to malo byť naposledy.

„Nezabudni na nás a píš! Aj peniaze posielaj. A príď, len čo sa bude dať!“

Potom uvoľnila náruč, nech deti objímu otca a on nech si ich takto v trojici vryje do pamäti. Sama si už vytvárala v mysli obrázok, ktorý bude nosiť v srdci, až kým sa opäť nezídu.

„Príď, nenechaj nás dlho osamote... A napíš!“ volala ešte z vlaku, keď výpravca zapískal na odchod.

Jožko mával a kričal naspäť: „Prídem! Čakaj ma! Opatrujte sa a dávaj pozor na seba i na deti!“

Dievčatá sa usalašili pri okne, každá z jednej strany. Vrteli sa, hniezdili, tešili sa na výlet a trochu zmeny. Netušili, že hoci cesta bude rovnako dlhá ako vždy, zmena, ktorá ich čaká, bude naddlho.

„Nože sa nemechrite toľko, slušne sa správajte!“

Veď sa slušne správajú, čo ich zahriakúvam. Či už len cez svoj smútok ich budem oslovovať? Ony nemôžu za to, že sa blíži vojna, ani za to, že sa sťahujeme do Tesárov. Ale veď tam im bude dobre. Môžu sa hrať v záhrade, kúpať sa v potoku a hlavne tam nebudú hladovať. Z prídeltu pol kila chleba sa jej ťažko spravodlivo delilo pre štyroch inak než každému narovna – mužovi, lebo je chlap, dievčatám, lebo rastú, a sebe, lebo chodila robiť na stavbu.

Ale iba kým neodpadla. Nie od ťažkej práce, od hladu. Jožkovi sa však nepriznala, vzdal by sa svojho dielu, a to nechcela.

Vlak hrkotal a fukotal, krajina povedľa bežala opačným smerom, kukuričnická a lány pšenice striedali lány dozrievajúceho ozimného jačmeňa, občas sa vynorili hájiky a lesy. Na okennom skle odtlačky dievčenských nosov vystriedali odtlačky ich prstov.

Zamyslená, už ich nenapomínala. Pozerala na ne s úľubou, ako keby zabudla, prečo a kam idú.

Z myšlienok ju vyrušil Ilonkin hlas.

„Aňuka, myslíte, že by sme si už mohli rozbaľiť ten chlieb, čo ste nám nachystali?“

„Aj Maňuka je už hladná? Hm?“

Mladšia z dcér otočila hlavu od okna, ale neodpovedala.

„Maňuka, však si už aj ty hladná?“ spýtala sa jej Ilonka v očakávaní kladnej odpovede.

„Nedbám,“ odvetila a cudziemu by sa zdalo, že je zadumanejšia ako jej matka.

Aj k Židom chodila upratovať, kým ich, chudákov, neodviedli. Ani nevie, ktorým smerom, či do Sere-de, či niekam inam. Ich byt prideliли niekomu, kto robil v štátnych službách. Jožko tiež vybavil taký byt, ale až neskôr, keď sa stal mestským policajtom. Nechcel už pracovať v Garzuliho záhradách a na poliach, nemal rád fyzickú prácu. No pre chudobných len takej jesto. Darmo je Jožko šikovný a všeličo vie, aj hrať na organe... Sám farár ho chválil pred rodičmi, navrával ich, nech ho dajú ďalej do školy, že chlapec má dobrú hlavu. Ale ako by vtedy mohol? Musel s ovcami pomáhať, to bola jeho robota, honelníka otcovi, bačovi robiť. Na to, že chodil do školy len tri zimy, čítal a písal dobre. A písmo mal veru krásne, aj na matrike by mohol s takým rodné listy vypisovať, lenže tam bolo treba školovaných. A teraz, aha, policajtom je, aj byt majú. No jej je za robotou v záhrade smutno, aj za domčekom pri kaštieli na Hlbokej, ona by bola radšej tam ostala, okopávala by zeleninu, zhrabúvala pokosenú trávu... Jej sa tam páčilo, aj dievčatám. Iba vtedy, keď sa na ňu prišla vyvadiť Garzuliho sestra, iba vtedy chcela odísť. A za takú sprostosť! Vraj Ilonka obtrhala v záhrade narcisy, že ju videla, ako s nimi uteká, a ona len púpavky držala v ruke, bežala domov, že si z nich venček uvije. Veď sa madam aj ospravedlnila. Nehnevajte sa, Šimáková, ja som len tie žlté kvety videla a myslela som...

Si si myslela, hej. Vy páni si vždy vymyslíte to, čo chudobného bije, tak je to.

Mária pohladila Ilonku po hlave.

„Mama, a vy nebudete?“

„Nie moja, ja nie som hladná.“

Nepovedala jej, že chleba má len pre dcéry.

Dievčatám vidiecky vzduch a dobrá strava viditeľne prospievali. Ich chudé tváričky chytili letnú farbu, zaoblili sa a nohy čoraz menej pripomínali kolíky do fazule.

Ale Mária bola nešťastná, svokra sa jej neprivilovala, ako bol deň dlhý, a keď sa podával obed, ani ju nevolala k stolu.

Mama, a mňa prečo nevoláte k stolu? Ved' aj ja som hladná a celý deň robím v záhrade, hádam si aj ja zaslúžim...

Však si naber, odrkla jej svokra po slovensky, lebo po maďarsky síce vedela, ale s Mari, ako Máriu volala, sa po maďarsky rozprávať nebude. Keď sa ona, rýdza Slovenka, mohla naučiť po maďarsky, nech sa aj jej ctená nevesta naučí po slovensky. Tu sme na Slovensku.

Nebud' taká hrubá na ňu, neraz ju zahriakol svokor, kým bývali spolu v Teranoch, starí s mladými. On bol k nej, Márii, láskavejší, hoci s ňou tiež veľa nenarozprával, väčšinu času trávil vonku s ovcami,

niekedy ich mal aj dvesto. Tu, v Tesároch, už len svoje a susedove pásol, až ich vlani vyhnal na pašu naposledy. Iba keď raz došiel telegram: *Prídte, s otcom je zle!* V ten večer dobehol niekto z dediny so správou, že hore na lúkach sú len ovce a pes, no pastiera nikde. Našli ho polomŕtveho v jarku, Marka bežala do dediny zohnať voz, aby ho doviezli domov. Privolali aj lekára, ten povedal, že Šimák dostal porážku a musí veľa oddychovať.

Z Bratislavy docestovali všetci štyria, aby sa s ním ešte videli, aj rozlúčili, ak by prišiel jeho čas. Trápili sa, apko, posledné dni ani vstať, ani chodiť, už ani nehovorili, len Ilonkinu ruku chceli ešte raz stisnúť, no ich ruka bola studená a meravá, už nestisla, neodovzdala dotyk. Suseda povedala, nech mu ten vankúš spod hlavy dajú preč, že ľahšie umrie. Tak mu ho aj vzali a hlavu len tak, narovno položili, a veru, do dvoch hodín skonal.

Vtedy videla svokru prvýkrát plakať.

Bledá šatka stiahnutá do čela, aby jej slnko nepražilo na tvár, rukávy na blúze vyhrnuté po lakte, chrbát ohnutý nad hriadkami. Občas sa vystrie, opakom ruky utrie pot z čela, napraví šatku. Aj by si spievala, ale teraz v tej horúčave ani nemá chuť. Len po večeroch, keď je sama, tam na konci dvora, alebo ráno, keď si v kuchyni češe vlasy. Prvá vstáva. Svokra ju však nerada počuje spievať, hoci hlas má ona,

Mária, pekný. Minule ju zahriakla, vraj, nevyspevuj tu tie halgatóvy, z tých sa nenajeme, nie je čas na veselosť. Ale veď spieva len smutné, tak akáže veselosť? Vie však, čo sa Jožkovej mame nepáči – že sú to piesne maďarské.

*Darumadár fenn az égen hazafelé szálldogál...** Ach, ako rada by aj ona domov, k matke a sestram, letela!

Nekričte, mama, lebo ľudia si budú mysliť, že sa vadíme.

Mňa život naučil, aby som kričala, tak kričím...!

Švagrinú Marku mala oveľa radšej. Len sa jej zdala trochu spomalená, akoby trochu nesvojprávna. Možno bola taká preto, že aj na ňu svokra celý život kričala, ktovie. To jej aňuka na ňu veru nikdy nekričala, ani na sestry, hoci bola prísna, vychovávala ich sama, apko padol v prvej svetovej. Tešila sa, keď sa rozhodla pre Jožka a nie pre Jančiho zo Slatiny. Do rodiny pastiera sa vydáš a nikdy nebudeš hladná. Tejbe és vajba fokszt fürödni,** tak jej vravievala.

Veruže nie je to tak, mati moja, svokra mi nepraje. Ešteže moje dievčatá ľúbi, to vidím, tým všetko dá, pre tie všetko usporí. Ale čo som ja, cudzia? Veď sú to moje vlastné deti, moja krv...! Keď tie má rada, tak prečo nie aj mňa? A vtedy, keď sme spolu v Te-

* Vysoko na nebi letí, domov letí žeriav-vták...

** V mlieku a masle sa budeš kúpať.

ranoch bývali, Jožka do krčmy posielala, aby sa vraj dozvedel, čo nového. Čo už malo byť nového, čo sa mal v krčme dozvedieť, veď o vojne ešte ani nechýrovali! To pri nej, pri mladej žene a dvoch deťoch mal sedieť, a nie do krčmy chodiť! Ale darmo ho posielala, Jožko nikdy neprišiel domov opitý, len veľa rozprával, keď sa vrátil.

Nevie, čo si má o tom všetkom myslieť, a radšej myslieť ani nebude... Iba na Jožka. Tretí týždeň sú tu, a stále nenapísal, ani peniaze neposlal. Ba či sa mu niečo nestalo...?

Z peňazí, čo jej zvýšili, si kúpila pár húsat. Vypip-le ich, vykŕmi, a keď príde Jožko, zareže ich. Celú zimu sa môžu nimi hostiť.

Ustlala húsatám do debničky a kŕmila jemnou stravou každý deň. Už neboli najmenšie, keď si ich zadovážila, ale starala sa o ne, ani čoby boli. Púpavku im trhala, žihľavu s tlčenou kukuricou chystala. Predstavovala si, ako ich koncom leta dievčatá popasú na strniskách.

Ale to ešte treba dočkať, vydržať. Zatiaľ ich len na dvor pustí.

Bujza už ovce nezaháňal. Odkedy gazda zomrel, od smútku za ním, ale možno aj od staroby, len apaticky ležal pri chlieve. Občas sa otriasol, prešiel od chlievcov k domu a zas sa vrátil na miesto.

Keď sa na dvore zjavili húsky, u starého verného psa sa ozval pastiersky zmysel. *Tieto malé zvery treba chrániť, zaháňať. Chcú sa rozprchnúť, treba ich za nôžku hryznúť.*

Ale to sa nedalo, ako u oviec, tak ich pochytal za krk a doťahoval naspäť k chodníku. Keď videl, že sa telička prestali hýbať, zahrabal ich, jedno po druhom, pod zem.

Mária si nevedela predstaviť, kam miznú jej húsky, či ich tchor alebo líška drhnú, či nebodaj ich potulný zlodej neukradol, kým bola s Markou u gazdov. V jeden večer, keď sa vrátila z poľa, prešla dvorom, že pozatvára hydinu, iba vidí, že ani tej poslednej húsky nikde. Len Bujza, neobvykle čulý, labou jamu vyhrabáva a vedľa neho sa niečo belie.

Čo ten? Potkana chytil, či s čím sa to tak zabáva?

Podišla bližšie... ďalej ani nemusela. To nie potkanovo telo sa žltlo-belelo, ale jej posledná húska.

Bujza!!!

Vzbĺkol v nej nesmierny, nevypovedateľný vzdor voči nespravodlivosti tohto sveta, aj voči vlastnej bezmocnosti, voči všetkému. Schmatla v kôlni sekeru a celou zlou silou, ktorá sa v nej nakopila, zúfalo zaťala do psa.

Dvorom sa vznieslo prenikavé zakvílenie a telo psa sa skrútilo vo vzduchu. Ešte párkrát sebou šklblo a akoby stále prekvapené, znehybnelo.

Okamih hrôzy, v ktorom Mária ustrnula, trval pár sekúnd, možno minútu. Zrazu nevidela dvor